

CHECK AGAINST DELIVERY!

Voordracht door M. van der Stoel ter gelegenheid van de uitreiking van de Wateler Vredesprijs

Den Haag, 30 oktober 1996

(Inleidende opmerkingen)

De Wateler Vredesprijs zie ik als een aanmoediging om mijn werk nog enige tijd voort te zetten, en als een morele ondersteuning die des te meer welkom is omdat ik bij mijn activiteiten naast resultaten ook tegenslagen ervaar. U, mevrouw v.d. Blink, heeft in uw rede het accent gelegd op de waardering van mijn werk. Ik zou mijnerzijds willen onderstrepen dat wat werd bereikt het resultaat is van een collectieve inspanning, tezamen met enkele medewerkers van het mensenrechtencentrum in Genève voor wat betreft Irak, en wat mijn werk als Hoge Commissaris betreft, tezamen met mijn internationale staf op de Prinsessegracht. Ze verrichten hun taak met groot elan en inzet, zonder te mopperen over de hoge eisen die ik maar al te vaak aan hen stel.

De strijd voor de mensenrechten en de inspanningen voor het behoud van de vrede zijn naar mijn oordeel niet te scheiden. Dictators hebben geen respect voor de rechten van hun eigen volk, en nog minder voor die van hun buurlanden. Zij maken niet alleen hun onderdanen tot slaven waarover zij naar willekeur kunnen beschikken - de drang naar steeds meer macht maakt hen ook tot een gevaar van vrede en stabiliteit. Het Irak van Saddam Hoessein vormt een klassiek voorbeeld. Het totalitaire systeem blijft onveranderd en maakt nog dagelijks slachtoffers die worden gemarteld, of zonder vorm van proces worden gevangen gehouden of geëxecuteerd. Maar bovendien probeert Saddam voort te gaan op het pad dat eerder tot de Golfoorlog leidde. In plaats van voedsel te kopen voor zijn hongerende volk, schaft hij nieuwe wapenning aan en probeert hij de nog in zijn bezit zijnde raketten aan de door de Veiligheidsraad voorgeschreven vernietiging te onttrekken. De meest grove schendingen van mensenrechten gaan gepaard met een beleid dat een bedreiging blijft vormen voor vrede en veiligheid in de regio.

Maar laat ik terugkeren tot wat op dit moment mijn hoofdtaak is - het fungeren als een instrument van conflictvoorkoming wanneer zich in een lidstaat van de OSCE inter-etnische spanningen ontwikkelen. Het creëren van deze functie in 1992 had als achtergrond de radicale veranderingen in de Europese veiligheidsproblematiek die zich na de ineenstorting van het communisme in 1989 hebben voltrokken.

In de lange jaren van de koude oorlog lag voor de Westelijke wereld het accent geheel op het voorkomen van externe agressie en het opwerpen van een dam tegen verdere Sovjet expansie pogingen in de vorm van een systeem van collectieve veiligheid. De tweedeling van Europa in NATO en Warschaupact - een tweedeling tevens in een groep van democratische en dictatoriaal geregeerde staten - beheerde 40 jaar de internationale politieke situatie. Het waren tevens jaren waarin zich in Europa geen langdurige en omvangrijke gewapende conflicten hebben voorgedaan. Europa was verdeeld in twee gewapende kampen en verscheurd door ideologische tegenstellingen, maar er vloeide geen bloed. De 40 jaren van koude oorlog en van onderdrukking in Oost-Europa waren tevens jaren van een relatief stabiel evenwicht.

Hoe totaal anders is de situatie nu. De ondergang van het communistische systeem heeft de landen van Midden- en Oost-Europa bevrijd van vreemde overheersing en heeft hun de mogelijkheid geboden een democratisch systeem op te bouwen. Het ijzeren gordijn verdween; de massale militaire dreiging uit het Oosten eveneens. De Parijse verklaring van de OSCE-top van november 1990 weerspiegelde de euforie van die dagen door te spreken van het begin van "a new era of democracy, peace and unity in Europe". Weinig meer dan een half jaar later vielen in Joegoslavië de eerste schoten die het begin markeerden van een uitbarsting van geweld zoals Europa sinds 1945 niet meer had gekend. De conflicten rond Nagorno-Karabach en in Tsjetsjenië vormden eveneens een waarschuwing dat in grote delen van Europa interne spanningen tot gewapende conflicten kunnen leiden. De vrees dat conflicten tussen staten in Europa tot oorlog kunnen leiden is aanzienlijk verminderd en heeft plaats gemaakt voor het inzicht dat conflicten binnen staten thans de voornaamste bedreiging van vrede en veiligheid in Europa vormen. Interne conflicten die deels kunnen worden verklaard door de revolutionaire veranderingen die zich na de ineenstorting van het communisme in grote delen in Europa voltrokken, maar die ook in hoge mate het karakter hebben van een confrontatie tussen diverse etnische groepen die in een staat tezamen moeten leven en zullen moeten blijven samenleven, omdat het meestal onmogelijk is om etnische grenzen en staatsgrenzen te doen samenvallen.

Joegoslavië heeft de OSCE het besef bijgebracht tot welke rampzalige gevolgen inter-etnische spanningen kunnen leiden. Het is vooral dit drama dat de OSCE-topconferentie in 1992 in Helsinki deed besluiten om een Hoge Commissaris inzake Nationale Minderheden in te stellen, die tot taak kreeg niet, zoals soms wordt gedacht, te fungeren als ombudsman voor etnische groepen, maar als instrument van conflictpreventie wanneer zich ergens in het OSCE gebied inter-etnische spanningen zouden voordoen. Hoe die taak moest worden verricht, werd goeddeels in het vage gelaten. Het lijkt wel alsof de OSCE zich had laten inspireren door de woorden van Machado: "Traveller, there is no path - paths are made by walking". Zelf denk ik bij de uitoefening van mijn taak niet zozeer aan paden, maar aan ijs - spiegelglad en ook vaak zeer dun ijs, Kozyrev leek dit goed te beseffen toen hij mij met mijn benoeming condoleerde, omdat, zoals hij zei - ik vrijwel erop kon rekenen van één zijde de wind van voren te krijgen - hetzij van de betrokken regering wegens te groot begrip voor de desiderata van de minderheid, hetzij van de minderheid wegens ontoereikende kritiek op het regeringsstandpunt.

Nu ik bijna 4 jaar mijn huidige taak heb uitgeoefend, heeft de ervaring mij een aantal lessen geleerd. De eerste is dat het de voorkeur verdient mijn taak zoveel mogelijk achter de schermen te verrichten. Verklaringen voor de media roepen licht tegenverklaringen van partijen op die pogingen tot deescalatie van spanningen kunnen benadelen. In het algemeen gesproken is vertrouwelijkheid van overleg van veel belang. Partijen zijn eerder bereid wat meer de achterkant van de tong te laten zien als zij weten dat het besprokene niet aan de grote klok wordt gehangen.

Een andere les is dat de kansen om een ontwikkeling naar een gevaarlijke conflictsituatie te voorkomen aanzienlijk stijgen wanneer tijdig, in een zeer vroege fase van oplopende spanningen, wordt geïntervenieerd. Wordt te lang gewacht, dan is het gevaar zeer groot dat de standpunten zich hebben verhard en niet meer kunnen worden opgegeven zonder aanzienlijk prestige verlies.

In vroegere jaren waren het vooral de communistische staten die met een beroep op artikel 2, lid 7, van het Handvest van de V.N. stelden dat bemoeienis van buitenaf met de interne aangelegenheden van een staat niet toelaatbaar was. Het is van belang in dit verband te memoreren dat de OSCE staten voor wat minderheden betreft van dit beginsel uitdrukkelijk afstand hebben genomen. In één van de OSCE documenten, door alle OSCE staten aanvaard, heet het: "Issues concerning national minorities, as well as compliance with international obligations and commitments concerning the right of persons belonging to them, are matters of legitimate international concern and consequently

do not constitute exclusively an internal affair of the respective state".

Wellicht de voornaamste les die ik in de afgelopen jaren heb geleerd is dat conflictvoorkoming meer moet inhouden dan "Kurieren an Symptomen". Een werkelijk effectieve politiek van conflictvoorkoming zal meer moeten inhouden en zich dienen te baseren op een analyse van de grondoorzaken van inter-etnische spanningen en, bovenal, van de mogelijkheden om die grondoorzaken weg te nemen. Laat ik dit illustreren met een enkel voorbeeld. Het betreft de Tartaren op de Krim. Gedurende de Tweede Wereldoorlog werden zij door Stalin naar Centraal-Azië verbannen en eerst nu kunnen zij naar de Krim terugkeren. Tot dusver hebben 250.000 van die mogelijkheid gebruik gemaakt. Maar hun woon- en leefsituatie is erbarmelijk. Het ontbreekt de meerderheid van hen aan een redelijke behuizing, de sanitaire voorzieningen zijn zeer slecht, de kindersterfte is hoog en het ontbreekt zeer velen aan werk. Ukraine is financieel niet in staat om voor een wezenlijke verbetering van deze situatie zorg te dragen. Het resultaat van dit alles is een radicalisatie proces onder de Tartaren dat in de toch al moeilijke inter-etnische situatie op de Krim gevaarlijke consequenties kan hebben. Een internationaal hulpprogramma is geboden om aan de ellende een eind te maken, het radicalisatie proces te sluiten en de stabiliteit op de Krim te vergroten. Aan plannen voor hulpverlening is geen gebrek, maar tot dusver is de toegezegde internationale financiële steun nog minimaal.

Ik zou dit voorbeeld nog met tal van andere kunnen aanvullen. Het is mijn vaste overtuiging dat met een fractie van 1% van de totale defensieuitgave van de OSCE landen gezamenlijk een enorme bijdrage zou kunnen worden geleverd aan de voorkoming van inter-etnische conflicten en dientengevolge aan de vergroting van de stabiliteit in Europa. Het gaat hier niet om miljarden, maar om enkele tientallen miljoenen.

Er gebeurt wel iets op dit vlak, maar veel te weinig. Een kernprobleem is dat regeringen weliswaar meestal wel op de hoogte zijn van stabiliteit bedreigende problemen, maar zozeer geabsorbeerd zijn door de crises van vandaag om nog adequaat aandacht te kunnen schenken aan de zich aftekenende crises van morgen. Op de achtergrond speelt vaak ook de hoop mee dat het misschien allemaal nog wel mee zal vallen. Maar hier zou toch Joegoslavië als waarschuwend voorbeeld moeten dienen. Wie in de zeventiger jaren Joegoslavië bezocht, kon van deskundigen horen dat het land een onzekere toekomst had omdat het aan nagenoeg alle kwalen leed die de Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie hadden doen ondergaan. In begin 1991 zonden nagenoeg alle ambassadeurs in Belgrado berichten naar hun hoofdsteden over de zich snel ontwikkelende crisissituatie die het voortbestaan van het federale staatsbestel

zou bedreigen. Afgezien van enkele zwakke pogingen om alle betrokkenen te doordringen van de noodzaak van een compromis bleef de internationale gemeenschap echter passief tot het te laat was en het geweld al was losgebarsten.

De vraag kan uiteraard worden gesteld of toekomstige crises zo voorspelbaar zullen blijken te zijn als de Joegoslavische. Ik sluit niet uit dat een plotselinge koerswijziging van een regering of een samenloop van enkele incidenten tot een niet voorzienbare crisissituatie kunnen leiden. Wanneer de interne ontwikkelingen in een staat zorgvuldig worden gevolgd - en de moderne communicatie middelen hebben dit zeer vergemakkelijkt - zal het echter meestal wel mogelijk zijn het risico van ontwikkeling naar een ernstig conflict vrij nauwkeurig in te schatten.

Een geheel andere zaak is of een dergelijke crisissituatie altijd voorkombaar zal zijn, ook als tijdig wordt ingegrepen. Het is misschien te boud om te stellen dat dan succes zal zijn verzekerd. Maar anderzijds zou het onverantwoord zijn om in fatalisme te vervallen en ervan uit te gaan dat inter-etnische crises even onontkoombaar zijn als natuurrampen. In mijn betoog heb ik trachten aan te geven dat nog veel meer zou kunnen worden gedaan dan thans het geval is om een dam op te werpen tegen het gevaar van interne conflicten die de vrede in Europa kunnen bedreigen. Maar dit vergt bovenal dat crisisvoorkoming niet alleen met de mond wordt beleden, maar in het beleid van de OSCE-staten de nodige prioriteit krijgt. Dat vergt financiële offers, maar deze zullen slechts een fractie bedragen van de kosten die voor de statengemeenschap zijn verbonden aan het uitbreken van nieuwe gewapende conflicten zoals in Joegoslavië. En bovenal - een dergelijk beleid kan zeer veel leed voorkomen en talloze mensenlevens sparen.

Index speeches per year

Index all speeches

Index speeches 1996